

מבוא:

ארבעים שנה לאמנת המורשת העולמית: מבט עולמי ומקומי

אליהו שטרן, עורך אורח

לפני ארבעים שנה, ב-16 לנובמבר 1972, האסיפה הכללית של אונסק"ו ניסחה והסכימה על נוסח אחיד של "אמנה בדבר הגנת המורשת הטבעית והתרבותית העולמית" שמכוחה הוקמה ועדת המורשת העולמית. הועדה אחראית על בחירתם של אתרי מורשת עולם ומפקחת על ניהולם ושמירתם. אתרי מורשת עולם מוצעים על ידי המדינות החתומות על האמנה ונבחרים במידה והם בעלי 'ערך עולמי יוצא מהכלל' ועומדים לפחות באחד מעשרת הקריטריונים המגדירים ערך זה. עד כה חתמו על האמנה 189 מדינות ובמסגרתה הוכרזו עד כה (2012) 961 אתרים ב-158 מדינות, מהם 745 אתרי תרבות, 187 אתרי טבע ו-29 אתרים מעורבים המשלבים גם טבע וגם תרבות. על מדינה חברה המבקשת להעמיד אתר להכללה ברשימה לערוך תחילה "רשימה ראשונית" של כל האתרים בעלי הערך התרבותי והטבעי שבשטחה. ניתן להציע מועמדות להכללה אך ורק מתוך רשימה זו, ולשם כך יש לערוך תיק מועמדות בעזרתו של המרכז למורשת עולמית. תיק המועמדות נבדק על ידי "הוועדה הבינלאומית למונומנטים ולאתרים" ו"איחוד השימור העולמי", אשר עורכים את המלצתם לוועדת המורשת העולמית. הוועדה דנה במועמדות האתר בהתאם לקריטריונים מנחים.

בוועדה למורשת עולמית חברות 21 מדינות ומשך החברות הוא בן שש שנים, אולם רוב המדינות מסיימות את חברותן ביוזמתן לאחר ארבע שנים בלבד על מנת לאפשר למדינות אחרות להצטרף לוועדה. בחירות לחברות בוועדה נערכות אחת לשנתיים, ובכל פעם נבחרות לפחות 7 חברות חדשות. הועדה נפגשת מספר פעמים בשנה על מנת לדון בניהולם השוטף של האתרים המופיעים ברשימה ולקבל בקשות לצירוף אתרים חדשים. אחת לשנה מתקיימת "ישיבת ועדת המורשת העולמית" ("World Heritage Committee Session") בה מצורפים אתרים חדשים לרשימה. ישיבות אלה מתקיימות כל שנה בעיר אחרת באחת המדינות החברות, למעט מספר ישיבות שהתקיימו בשל נסיבות מיוחדות בפריז, מקום מושבה של הנהלת אונסק"ו. תפקידה השלישי של הוועדה הוא לבחון בקשות לסיוע בינלאומי מקרן המורשת העולמית.

במהלך ארבעים השנים לפעולתה של וועדת המורשת העולמית חלו שינויים, תוספות והרחבות בהנחיות ובאסטרטגיית הפעולה. ראשית, ב-1975 הוענק לאמנה תוקף רשמי על ידי 20 המדינות החברות הראשונות. כמו כן הוכנה רשימת "מורשת עולמית בסכנה" שנועדה להסב תשומת לב בין-לאומית לאתרים הדורשים יחס מיוחד והעדפה בסיוע. בעקבות זאת הוקמה הקרן למורשת עולמית כדי לסייע למדינות לזהות, לשמר ולקדם אתרי המורשת שבתחומן. בשנת 1978 ועדת המורשת העולמית פיתחה קריטריונים להכרזת אתרים והכתיבה הנחיות תפעוליות ליישום האמנה. בין היתר, הוגדרו עקרונות הניטור והדיווח לאתרים שברשימה. איי גלאגוס באקוודור היו האתר הראשון, משנים עשר אתרים, שנרשם ברשימת המורשת העולמית. מאוחר יותר, ב-1992, במלאת עשרים שנה לאמנה שבהן הוכרזו 377 אתרים, הוקם מרכז המורשת העולמית בפריס כדי לפקח על היבטי היישום של האמנה. באותה שנה החליטה הוועדה למורשת עולמית להוסיף קטגוריה חדשה, באמצעות ההנחיות התפעוליות, והאמנה הפכה אמצעי להכרה בנופי תרבות וקידום ההגנה עליהם. שנתיים לאחר מכן, ב-1994, הוועדה אימצה את "האסטרטגיה הגלובלית עבור רשימת מורשת עולמית מאוזנת, ייצוגית ואמינה" שמטרתה לתת מענה לחוסר האיזון ברשימת אתרי המורשת העולמית, בין אזורים בעולם, בין סוגי האתרים המועמדים להכרזה ובין התקופות המיוצגות בה. האסטרטגיה סימנה התפתחות בתפישת המורשת העולמית: מהתייחסות למונומנטים ומאפייניהם לגישה המכוונת לאדם, המדגישה את ההקשרים התרבותיים בכל הקשור לתפיסה מהי מורשת עולמית. התפתחות זו מקבלת ביטוי במסמך נארה' העוסק באותנטיות ובשלמות של האתרים.

לרגל חגיגות ה-30 לאמנה, אימצה הוועדה למורשת עולמית את הצהרת בודפשט, והזמינה את כל בעלי העניין לתמוך בשימור מורשת עולמית באמצעות ארבעה יעדים אסטרטגיים מרכזיים: אמיות (Credibility), שימור (Conservation), בניית יכולות וכלים (Capacity-building) ותקשורת (Communication). יוזמת השותפים למורשת העולמית, הידועה כיום בשם PACT, הושקה כדי לעודד שותפויות פרטיות-ציבוריות ולייסד תשתית שבאמצעותה יוכלו מוסדות ויחידים, לתרום לשימור אתרי מורשת עולמית ברחבי העולם. בשנת 2007 ועדת המורשת העולמית הוסיפה יעד אסטרטגי חמישי: קהילה (Community), ובכך הודגש התפקיד החשוב של הקהילות המקומיות בשימור המורשת העולמית. בעקבות הצהרת קוויבק של איקומוס על שימור רוח המקום, הדגישה ועדת המורשת העולמית בכינוס השנתי שנערך ב-2008 את החשיבות של רוח המקום בעת ההחלטות על הכרזה על אתרי מורשת עולם ועל אופן שימורם למען הדורות הבאים. לאחרונה, לנוכח לחצי פיתוח והאיום התדיר על מצב השימור באתרים העירוניים, ובהמשך למזכר וינה (2005), המצביע על צורך בגישה חדשה למרחב העירוני ההיסטורי ובפיתוח כלים ייחודיים להגנה עליו, דנה ועדת המורשת העולמית (2011) במושג חדש – נוף עירוני היסטורי. גישה זו מבקשת להכליל את העיר ההיסטורית על כל רבדיה וסביבתה הטבעית, החברתית והתרבותית, כרכיב הראוי להערכת נכסים ברשימת המורשת העולמית. לרגל ציון 40 שנה לאמנת מורשת עולמית, אונסקו עוסקת עתה בעתיד האמנה תוך קידום פעילויות בדגש על מורשת עולמית, פיתוח בר קיימא ותפקידן של הקהילות המקומיות בשימור מורשת התרבות.

ומה באשר לישראל?

מדינת ישראל חתמה על האמנה למורשת עולמית בשנת 1999. בשנת 2000 הוקמה הוועדה הישראלית למורשת עולמית של אונסקו והיא זו המטמיעה ומיישמת את האמנה העולמית במישור המקומי לרבות הייזום והטיפול בהכרזתם של אתרים ישראליים ברשימה העולמית. בוועדה חברים נציגים של משרדי ממשלה רלבנטיים וגופים ציבוריים, מוסדות אקדמאים, איגודים מקצועיים רלבנטיים ומוסדות מחקר. הוועדה עוסקת בהכנתה ועדכונה של רשימת אתרים טנטטיבית, בהגשת תיקי מועמדות לאונסקו, בניטור ומעקב על אתרי המורשת המוכרזים ובהתייעצויות עם הוועדה לתכנון. עד כה הוכרזו בישראל אתרי המורשת העולמית הבאים:

- 1981 - העיר העתיקה בירושלים וחומותיה - צירופה של ירושלים לרשימה נעשה בהמלצת וביוזמת ירדן, וברשימה של אונסק"ו לא מצוינת המדינה שבתחומה או בשליטתה נמצאת ירושלים.
 - 2001 - העיר העתיקה בעכו.
 - 2001 - מצדה.
 - 2003 - "העיר הלבנה" של תל אביב, בזכות ריכוז של מאות מבנים בסגנון האדריכלות הבינלאומית במרכז העיר.
 - 2005 - תלים מקראיים - שהם דוגמה להתיישבות בארץ ישראל מתקופת הברונזה ומתקופת הברזל: תל באר שבע, תל חצור ותל מגידו.
 - 2007 - דרך הבשמים וערי המדבר: עבדת, ממשית, חלוצה ושבתה ומספר מצודות וחאנים בנגב.
 - 2008 - האתרים המקודשים לבהאים בחיפה ובגליל המערבי.
 - 2012 - נחל מערות: מערת תנור, מערת גמל, מערת הנחל ומערת הגדי.
- בנוסף לאתרים אלה, הוועדה הגישה לאונסקו רשימה טנטטיבית של 18 אתרים נוספים המיועדים לבחינה כאתרי מורשת עולם. יש לציין כי המדינה המגישה רשאית לבקש הכרה כל שנה רק באתר מורשת תרבות אחד ובאתר מורשת טבע אחד.

לאחר עשר שנות עבודה מאומצות של הוועדה, ומי שעמד בתקופה זו בראשה, אד"ר מייק טרנר, בהטמעת האמנה הבינלאומית להגנה על המורשת העולמית, הניסיון שהצטבר בתקופה זו מהגשת אתרים למרכז למורשת עולמית, ולאור המלצות ד"ר מבקר המדינה בנושא השימור בישראל, הוועדה הקימה מספר צוותי חשיבה. צוותים אלה דנו בכל הנושאים הבאים: הרשימה הטנטטיבית, חינוך, הטמעה והכשרה, מעקב דווח וניטור אתרים, מרשם אתרים ישראלים, נופי תרבות, מורשת המאה העשרים, רשות ממלכתית למורשת תרבות וטבע, הבקע הגדול - החולה, אזורי חייץ - מגבלות פיתוח באזורי חייץ ואזורי הכרזה, נופי תרבות עירוניים היסטוריים, הערך האוניברסאלי היוצא מן הכלל, עקרונות השימור, השפעת שינוי אקלים על מכלולי המורשת, תכנית ממשק, והמורשת הערבית הבנויה. בנוסף, הוועדה הקימה פורום אוניברסיטאות-מורשת שהצטרף לפורום הבינלאומי המקביל. פורום אוניברסיטאות - מורשת הבינלאומי נועד להעשיר את הארגונים והמומחים המעורבים בשימור בעולם בכלל ובישראל בפרט. הפורום הישראלי מאגד את כל אנשי

האקדמיה בארץ העוסקים בשימור, הוא יוזם ומארגן כנסים בארץ, מפרסם כנסים בינלאומיים בשימור ומפיץ פרסומים אקדמיים מהארץ ומהעולם. התפתחות נוספת וחשובה שהחלה לפני כשנה היא היוזמה למיסודו של כנס שנתי בשימור מורשת התרבות בישראל רבות שנועד לקדם את שיח השימור בישראל, לחשוף את העשייה והחידושים בתחומי השימור בארץ ובעולם, לשתף בידע ובניסיון הנרכש, ליצור הזדמנות להידוק שיתופי פעולה בתחום שימור מורשת התרבות בארץ, לקדם צוות מקצועי של משמרים, של אדריכלים ומתכננים הרגישים לשימור, להגביר המודעות לנושא שימור המורשת על גווניה בקרב הציבור הרחב ובקרב הקהילה המקצועית והאקדמית וליצור תשתית לפרסום מדעי ומקצועי בשימור בשפה העברית. הכנס הראשון נערך בנובמבר 2012 ועמד בציון 40 שנה לאמנה העולמית. מטרתו הייתה להעלות את המודעות לעשייה בתחום ההגנה על מורשת התרבות, לשילובה במערכות משיקות ולשימורה במרחב הישראלי - כל זאת לאור סדר היום והאתגרים שמציבה אמנת המורשת העולמית. בכינוס נידונו התמורות שחלו בפרשנות של האמנה למורשת עולמית, באמנות מקבילות ובהמלצות למיניהן, והוצגו היבטים מגוונים של המחקר, העיון והעשייה בתחום שימור המורשת בישראל. במקביל לפעילות ענפה זו בתחום השימור, חלו התפתחויות חשובות בהקשר זה בעולם התכנון בישראל. למותר לציין את יועצי השימור המחוזיים, את התקנות המחייבות סקר שימור בתכניות השונות, את תכניות השימור הנקודתיות והמתחמיות שהוכנו בשנים האחרונות, ואת העצמת הנושא בשיח התכנוני בארץ. כחלק מהעצמה זו, הגיליון הנוכחי של תכנון מוקדש לנושא מורשת ושימור בישראל ונוטלים בו חלק אנשי מחקר ומעשה מהמובילים בארץ בתחום.

